

ד"ר ש"י מִשְׁרָנָא - לְתוֹלְדוֹת הַחֲנוּךְ בְּיִשְׂרָאֵל

(חוברת א', תקופת המקרא. חוברת ב', תקופת התלמוד. חברת קהלת בע"מ.
בהוצאת ראובן מס ירושלים, תרצ"ט).

מאת י. אובסי

תמיהני, אם רבים גם מהקוראים הותיקים יודעים את שמו של הד"ר
מִשְׁרָנָא, שהיה אחד מחכמי הדור החשובים, הקדיש את חייו לתורה ולחכמה והצטיין
הן בסגולותיו האישיות והן בפעולותיו הספרותיות. הוא חי בחשאי ונסתלק בחשאי
כניצוץ בודד הגוע בדממה. ואף על פי שעברו כשמונה שנים מיום הסתלקותו,
איני זוכר איזה מאמר שנכתב עליו, חוץ מבספר „ראשונים“, שנועד על פי חוג
עניניו לסוג מצומצם של קוראים, לאלה שההוראה היא אומנתם.
אין עוד מקום להערכה מקיפה עליו. זמנה של זו יגיע, כשמאמריו, שנתפרסמו
במאספים ובקבצים שונים ושנשארו בכתב־יד יאלמו לאלומות ויובאו אל הגורן

הספרותי. רצוני כמה שיבוא להעלות איוז שרטוטים מדמותו, כפי שנקבעה בזכרוני לפני כשלושים שנה.

דמותו של הד"ר טשרנא שמורה עמי בחדר הקודש של זכרונו. הוא עומד לפני בפניו הרכים, האציליים והעטורים זקן שחור, בעיניו השחורות והעמוקות ובהוויתו השקטה והמתונה, הטבועה בחותם נזירות ובדלות, התרוממות מעל למאוויים הזמניים השתקעות בעולם העיון והמחשבה. הוא היה אחד מאלה, היוצרים מסביבם שלא מדעת, מזג אויר "עליון, רחני. הוא היה כולו עדינות וצניעות, פשטות ותמימות. מוכתר בנימוסים של תלמיד חכם אמתי, לומד מכל אדם, מודה על האמת ומעביר על מדותיו.

אהבת תורה עצומה, אהבה עמוקה וטבעית היתה בלועה בדמו ומרגנת בכל אבריו. התורה היתה לו המציאות האמיתית שבעולם והתוכן המששי שבחיי אנוש. בה השקיע את כל מעייניו, עליה חי ובאהלה המית את עצמו מתוך 'גיעה נפשית בלתי פוסקת: עבודת רוח קשה וקפדנית. הוא לא גרס משקל ראשון, רפרוף קל, שטחיות ונגיעת עוף הפורח. למודו היה מתוך נתינה עצמית שלמה. מתוך צלילה למעמקים ומתוך מצוי אחרון. ועליו נאים באמת רברי המדרש כשבח הפועל שהיה מתכשר בעבודתו יותר מחבריו: 'יגע זה לשתי שעות (הד"ר טשרנא מת במבחר ימיו) מה שלא יגעתם אתם כל היום כולו'.

המושג תורה היה אצלו רחב-ההיקף עד מאד. הוא ינק את מזונו הרוחני מצונורות רבים ושרשיו היו פתוחים לשדות תרבות שונים. היתה לו נטיה לאשכוליות, לחכמה כילת" ולנאמנות באוצרות רוח רבים ומגוונים. הוא נרץ ספרות עתיקה וחדשה, פילוסופיה ומדעים שמושיים, בקורת המקרא ושירת ימי הבינים, הלכה ואגדה, הנדסה והיסטוריה ועוד. הכלל, צמאנו לידיעות רבות ושונות לא ידע גבול, וכדי לרוותו היה הוגה בתורות שונות יומם ולילה ממש.

שאיפה זו לתפוס את המרובה, לשלט בענפי מדע שונים ולהקיף כמה וכמה מקצועות לא היתה כרוכה בהתגדרות בלמדנות, ב"זלילת" רעיונות ובבליעת ספרים בלבד. היא היתה מארה באורו של רעיון עליון מרכזי לגלות את המאור שבמקורות העתיקים, לדלות פנינים מאוצרות העבר, לבקוע את קלפות החלזון העוטות כמה מנכסי הדורות ולהבהיק את אורם הגנוז ויפים הפנימי.

בתור חוקר שקנה המדה היחיד שלו היא ידיעת האמת, לא יכול היה לבלי להבחין במקומות התורפה של ירשת העבר, בפגמיה ובפרצותיה ובמה שיש בה מן הצד, שאינו מקובל כל כך עלינו. אבל לא השתדל להאפיל על אלה בטלית כשרה, ל"דרוש" אותם, לסתום את הפירצות בקש וגבבא וליישר את ההדורים בהתחכמות אגודלית. בענינים אלה היתה נר לרגלו דרשת האגדה: 'אל תבוז כי זקנה אמך — אל תבוז, כי נודקנה אומתך'.

כל זה אמור בדרך כלל, במובן הכיוון מדעת של הד"ר טשרנא. שהיה לצד הושיפוט הבלתי משוחד, שאין לפניו משיא פגים, ולצד גילוי האמת כמות שהיא, אבל בפרטים ידועים אפשר להכיר פה ושם במאמריו יסוד אפולוגטי, המתבטא

בצורות שונות: או שהנציצות שהוא מתיו מאינו אימרה סתומה, המשמשת לו מקור, אינם נראים כחבויים בתוכה באופן אורגני או שהוא מכריע הכרעה בלתי מבוססת כל צרכה לצד זכות. יסוד אפולוגטי זה מובן היטב בשים אל לב, כי הוא בעל מסורת ארוכה ושרשיו מתפשטים לעברים שונים. לפיכך ההשתחררות הגמורה ממנו אינה מהדברים הקלים למי שהוא ובפרט ל"חולה אהבה" אל כל הקשור לתרבות העברית.

כאמור, נעצה פעולתו הספרותית של הד"ר טשרנא בהתעמקות בעבר ובהפיכה בירשת הדורות לשם דליית מרגליות וחפישת פנינים, אבל הללו לא היו לו מטרה כשהן לעצמן, כי אם שמשו אמצעי למטרה יותר נשגבה בערכה: בדיקת מעשי ההוה לאורו של העבר, כדי לראות עד כמה הם מעורים בקרקע המסורת והסעת אבנים שלמות ומתקנות מנכסי דורות עברו אל תרבות ההוה, ההולכת ומתפתחת לעינינו.

רוב מאמריו וספריו שייכים לספרות הפדגוגית. בהם השתדל לגלות את צנורות ההשפעה העמוקים, הנמשכים לאורך הדורות, לחשוף איוו קוי יסוד מאופיה של "אומה זר" ולסמן ציוני דרכים למורה העממי במילוי תפקידו רב האחריות ורב הברכה.

בשתי החוברות המונחות לפני עוסק הד"ר טשרנא בתולדות התנוך מהתקופה הקדומה עד סופה של תקופת התלמוד. הוא דן על כל התנוך הישראלי הן של גדולים והן של קטנים מתוך היקף רחב, הכולל כל מה שקשור מאיוו צד שהוא אל הנשוא הזה. עד כמה שאני יודע, לא נכתב עוד בעברית מחקר מקיף על ענינים אלה. כי על כן יש לראות את עבודתו של הד"ר טשרנא כחרישה ראשונה, כעבודה חלוצית. במחברות אלה מתגלה המחבר במלוא כוחו. הננו רואים בהן את הלמדן הגדול, הבקי בחדרי תורה, ואת ידיעתו הרבה בענפי מדע שונים, לעתים הוא מטייל ארוכות וקצרות טיול של בן-בית בסוגיות פילולוגיות והיסטוריות שונות ומרחיב את דעת הקורא בהן. גם סידור החומר ומיצויו נעשו בתבונה ובכשרון. עיניו משוטטות במרחבי הספרות המקראית והתלמודית לצדו בהן כל אימרה וכל ניב, כל דבור וכל פסוק, שיש בהם ללמד מה. ביחוד חשובה יכולת זו בספרות התנ"ך, שה"מקרא" שבה, ז"א החומר הממשי על עניני חנוך הוא מועט שבמועט. כי על כן יקרים בה כל קו וכל שרטוט, כל תג וכל קוץ. ולא עוד, אלא שהוא יודע ללמוד גם "מכללא", כלומר, לגלות חומר "נסתר", להשיח פסוק אלם, לדובב מאמר סתום ולגבות עדות מפי אימרה "תמימה". ועל כולם, אנחנו מתפלאים על יפי הבנין ושלמותו.

הוא יודע להפיח רוח חיים בקטעי פסוקים ושברי מאמרים ובאמת הבנין שבידו הוא גזר עליהם להתקרב, להושיט יד זה לזה ולהעשות גוש מוצק אחד. במצוותו מצטרפים נקודות בודדות וקוים יחידים לתמונה אחת שלמה ובהירה, חיה ונאמנה. דומה, "הרחוקים" האלה שנתקרבו מביעים תודה למי שנאל אותם משבי הבדידות והושיבם שבת אחים במסיבת שלום ורעות.

דרכו של ה"ר טשרנא מתגלה במחברות אלה בצירוף קטעים, במזיגת פרטים ובהרכבת חלקים, אולם אין דרכו בהפרדה ובניתוח. כי על כן הוא חורז את „המקורות“ השונים (המאמרים המשמשים לו חומר) על מחרוזת אחת ואינו מוצא לנחוצ להבחין ביניהם ולהעיר על ערכם משונה, וכך יוצא שהוא מעמיד אותם על רמה אחת ומייחס להם סמכות אחת.

לפי דעתי, מהראוי היה להעביר קו בין מאמרי אגדה לשל הלכה ובין אלה לעובדות חיים ממשיות. לא הרי כוחה של אגדה ככוחה של הלכה ולא הרי שתי אלה ככוחה של עובדה, הראשונה ממריאה בעולם האצילות ובמשכנות החזון. היא על פי רוב משאלה, חלום נהדר, התרוממות לגובה העליון שבחיים. לפיכך היא נאמנה רק בגבולותיה היא. היא מעידה על שאיפה החיה בלב יחידים. אולם האחרונה קשורה אל העולם הממשי, מושפעת ממנו ומשפיעה עליו השפעה וקרובה. יתרה על שתיהן עובדה. זוהי „חתיכת“ חיים ממש, החצובה מסלע המציאות, ואין אחר דברי עדותה כלום.

כמו כן, לפי דעתי, לא מן המידה היא להוציא „הלכות גדולות“ מאיזה מאמר יתום. אמנם כל דבור יקר וכל „אתא קלילא“ מצטרפת לחשבון, אבל במה דברים אמורים, כשמעמיסים עליהם משא לפי כוחם, כשמשמשים בהם לשם השלמת התמונה, אך אין לדרוש אותם כמין „חומר“ ולתלות בהם חידושים, שמשמעותם הפשוטה אינה סובלת אותם. חכמי התלמוד לא היו מדברים ברמזים ובחידות, חוץ מבשעה שדברו „בלשונות של חכמה“. מה שחפצו להטעים היו מטעימים בהגיית כל האותיות ובפה מלא. לפיכך אין להכניס במאמריהם כוונות געלמות, מעין „רזין דרוזין“.

לבסוף אעיר שבפרק „דרכי הוראה“, שבו אוסף ה"ר טשרנא בשקידה רבה את כל המאמרים הנוגעים לענין זה הן ביחס לקטנים והן ביחס לגדולים, אינו משתמש במקור הכי חשוב — לכל הפחות במה שנוגע להוראה לגדולים — בדרכי ההוראה המשוקעים ביצירת התלמוד גופו, במהלך מחשבותיו, נתיבות הגיונו ודרכי פלפולו וכדומה. במקום המאמרים המספרים לנו על דרכי הוראה, הלא חשוב לנו פי כמה להתבונן אל דרכי התלמוד הממשיים, ששררו בישיבות הגדולות, כפי שהללו מתגלים בתלמוד. אמנם סוגיה זו היא קשה וחמורה מאד. היא בבחינת פקעת מסובכת, הדורשת הפרדת נימיה וקביעתן בתקופות השונות של התלמוד, אבל החוקר הדין בשאלה: כיצד היו מלמדים בזמן התלמוד? אינו יכול להסתפק בלקט של מאמרים מופשטים הדנים בה הוא אינו בן חורין מלצלול בים התלמוד ומלברר את דרכי למודו.

בחתמת דברי הנני להביא שני קטעים ממאמרים שנתפרסמו על ה"ר

טשרנא.

ממאמרו של י. ספיבק ב„ראשונים“:

„למעלה משלושים שנה עבד בשדה החנוך העברי — — ביותר זכורים לטוב ימי עבודתו בקורסים הפדגוגיים בגרודנה. — בפרוץ המלחמה נדד יחד עם הקורסים לחרקוב ושם השתתף

במטעלים תרבותיים חדשים — — כל ימיו היה מצטער על שלא זכה לראות בעיניו את הארץ — — סבות שונות גרמו שלא יכל להתגבר על הקשיים המרובים ולעלות לארץ אשר נפשו נשרפה באהבתו אליה. הוא הרגיש בנפשו לקוי זה וקוה שבמשך הזמן יעלה בידו לתקנו. אך בעוד הוא מקוה וחולם — בא המות.

מקורות חייו לפי „דבר המורה“, מאי, 1933, ורשה :

„שלום יונה טשרנא נולד בוילנה בשנת 1878 להורים אמידים ואדוקים. עד שנת הארבע עשרה לחייו התחנך ב„חדר“ וב„שיבה“ ברוח המסורת. סביבה ליטאית קפדנית ורצינית הטיביעה את חותמה על הלך רוחו. נוסף לזה התחוללה בימי נעוריו טרגדיה משפחתית שהקדירה עוד יותר את ימי ילדותו. „בימי נעורי נתגרשה אמי מאבי. והיו לי ימי נעורי גדודים מהאי מתא למתא אחריתאי“ (ממכתבו לבנו). ידיעותיו הרתבות בספרות התלמודית ושל ימי הבינים, בקיאותו הרבה באוצרות הלשון העברית נבעו, כנראה, מגירסא דינקותא. בימי עלומיו נתן את לבו ללמוד חול ונעשה לתלמיד „האינסטיטוט הוילנאי למורים“. כשגמר אותו שמש בתור מורה ממשלתי זמן קצר. אז נתעורר בו הצמאון להשתלם בלמודים ולשאב חכמה ודעת ממקורות ראשונים. והוא עזב את משרתו ויצא לחו"ל, וגמר את חק למודיו במקצוע החימיה והסיילוסופיה, ובשנת 1904 הוכתר בתואר דוקטור. אז שב אל אחיו ברוסיה והתחיל את פעולתו הספרותית והפדגוגית שלא הפסיקה עד רבצי חייו האחרונים.

ממאמריו שנדפסו :

רשיי בבית ספרנו העממי — החנוך שנה ב'.

הבדיחות באגדות חז"ל והשפעתן החינוכית — החנוך שנה ג'.

לתולדות החנוך בישראל — הוצאת „גלים“.

הוראת ספר משלי בביה"ס — „דרכנו“.

דרכי הוראת המקרא בביה"ס — הוצאת מוריה.

ראשי פרקים בחימיה — הוצאת מץ.

הסתכלות בחיי ילדי בית ספרנו — הוצאת „אבוקה“.

ונוד ועוד.